

Wojciech Paszyński¹

Akademia Górniczo-Hutnicza im. Stanisława Staszica w Krakowie

wojciechpaszynski@wp.pl

„Edeljude” i cudowne ocalenie — przypadek bliskiej relacji Adolfa Hitlera z żydowskim lekarzem Eduardem Blochem (1872-1945)

"Edeljude" and the miraculous salvation — the case of a close relationship between Adolf Hitler and the Jewish doctor Eduard Bloch (1872–1945)

Abstract

What kind of relationships had Dr. Eduard Bloch, with the creator of the ephemeral 'Aryan' empire? How did this humble provincial doctor get Hitler's recognition and even gratitude? Should we sought the sources of antisemitism of the German leader in the tragic circumstances of this relationship? Dr. Eduard Bloch treated Hitler's mother, caring her to the very end. The future *Führer* never forgot the sacrifice of the Jewish doctor, and after coming to power surrounded him and his whole family with care and protection. This refutes the old risky thesis about Bloch as a subconscious catalyst of Hitler's antisemitism. The roots of Hitler's antisemitism should rather be sought in the atmosphere of the era — 'scientific' literature, journalism — from studies with scientific ambitions to leaflets. Finally, biographical threads and personal resentment cannot be ruled out here. There is no simple and straightforward answer.

Keywords: Adolf Hitler, anti-semitism, Austria, Eduard Bloch, Holocaust, physician, Jews, medical history.

Streszczenie

Jakie relacje łączyły doktora Eduarda Blocha z twórcą efemerycznego „aryjskiego” imperium? W jaki sposób ten skromny prowincjonalny lekarz zdobył uznanie, a nawet wdzięczność Hitlera? Czy źródła antysemityzmu „wodza” Niemiec należy szukać w tragicznych okolicznościach związanych z tą znajomością? Doktor Eduard Bloch leczył matkę Hitlera, z oddaniem opiekując się chorą aż do ostatnich chwil jej życia. Przyszły *Führer* nigdy nie zapomni poświęcenia żydowskiego lekarza, i po dojściu do władzy otoczy Blocha oraz całą jego rodzinę opieką. Pozwala to odrzucić dawną ryzykowną tezę o doktorze Blochu jako podświadomym katalizatorze antysemityzmu Hitlera. Korzeni uprzedzeń etnicznych dyktatora należy szukać raczej w klimacie epoki – literaturze „naukowej”, publicystyce – od poważnych opracowań o ambicjach naukowych po pisma ulotne. Wreszcie, nie można wykluczyć tu wątków biograficznych, osobistych urazów. Nie ma tutaj prostej i jednoznacznej odpowiedzi.

Słowa kluczowe: Adolf Hitler, antysemityzm, Austria, Eduard Bloch, lekarz, Żydzi, historia medycyny.

¹ ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8213-4667>.

Wprowadzenie

Niecodzienne powiązania „architekta” i „wodza” III Rzeszy niejednokrotnie wzbudzały zdumienie, stając się źródłem wielu kontrowersyjnych teorii. Powstały już prace o Żydach² w nazistowskiej armii³ czy ówczesnym establishmencie, niektórzy upierali się nawet przy żydowskich korzeniach *Führera*⁴. Zdaje się, że biografia dyktatora, okrzykniętego największym antysemitą w dziejach, niejedną jeszcze skrywa sekret.

Jakie jednak relacje łączyły doktora Eduarda Blocha z twórcą efemerycznego „aryjskiego” imperium? W jaki sposób ten skromny prowincjonalny lekarz zdobył uznanie, a nawet wdzięczność Hitlera? Czy źródłem antysemityzmu „wodza” Niemiec należy szukać w tragicznych okolicznościach związanych z tą znajomością? Chociaż nie poznamy w pełni zadawalających odpowiedzi, odsłonięte tu fakty stanowią niewątpliwie intrygującą, a prawie zupełnie zapomnianą część życiorysu najsłynniejszego europejskiego dyktatora⁵.

Edeljude oznacza w języku niemieckim „szlachetny Żyd”. Moim celem jest przybliżenie losów lekarza, który otrzymał ten zaszczytny tytuł w „czasach pogardy”.

Lekarz z Linzu

Eduard Bloch (1872–1945)⁶, tak nazywał się bohater naszej historii, pochodził z rodziny żydowskiej wywodzącej się z Czech, znajdujących się wówczas pod panowaniem

² Na mocy ustaw norymberskich (IX 1935; m.in. „o obywatelstwie Rzeszy” i „o ochronie krwi niemieckiej i niemieckiej czci”) pełnię praw obywatelskich posiadały jedynie osoby „krwi niemieckiej lub pokrewnej”.

³ Byli to przede wszystkim tzw. *mischlingowie* (niem. *der Mischling* — „kundel”); pół Niemcy, pół Żydzi. Zob.: B. M. Rigg, *Żydowscy żołnierze Hitlera: nieznaną historię nazistowskich ustaw rasowych i mężczyzn pochodzenia żydowskiego w armii niemieckiej*, tłum. J. Adamko, Warszawa 2009.

⁴ F. Jetzinger, *Hitlers Jugend. Phantasien, Lügen und die Wahrheit*, Wiedeń 1956, s. 28; por. H. Frank, *Im Angesicht des Galgens. Deutung Hitlers und seiner Zeit aufgrund eigener Erlebnisse und Erkenntnisse*, Monachium — Gräfelfing 1953, s. 330; M. Vermeeren, *De jeugd van Adolf Hitler, 1889-1907: en zijn familie en voorouders*, Soesterberg 2007. Również Alan Bullock, uznany biograf Hitlera, nie wyklucza jednoznacznie zasadności twierdzenia o żydowskim dziadku ojczystym Hitlera. Por. A. Bullock, *Hitler. Studium tyranii*, tłum. T. Evert, Warszawa 1969, s. 26. Teza została stanowczo skrytykowana przez większość badaczy i brak przekonujących dowodów na jej poparcie. Zob.: B. Hamann, *Hitlers Wien. Lehrjahre eines Diktators*, Monachium-Zurych 1996, s. 73; I. Kershaw, *Hitler 1889–1936: Hubris*, Londyn 1998, s. 35; P. Longerich, *Hitler. Biografia*, tłum. M. Antkowiak, Warszawa 2017, s. 14.

⁵ Najważniejsze źródło, opisujące arkana znajomości doktora Eduarda Blocha z Adolfem Hitlerem, stanowią pamiętniki austriackiego lekarza, znajdujące się obecnie w zbiorach United States Holocaust Memorial Museum w Waszyngtonie. Zob.: E. Bloch, *Mein Leben*, United States Holocaust Memorial Museum, rkps 10.240.

⁶ Jedyne dotąd pełne opracowanie biografii Eduarda Blocha zawdzięczamy austro-niemieckiej uczonemu Brigitte Hamann (1940–2016). Badaczka dotarła nawet do wnuka i siostrzeńca Blocha oraz do innych żyjących krewnych austriackiego lekarza. Dokonała też imponującej kwerendy badawczej w Europie i Stanach Zjednoczonych. Zob.: B. Hamann, *Hitlers Edeljude. Das Leben des Armenarztes Eduard Bloch*, München 2008; tłum. na język polski zob.: eadem, *Szlachetny Żyd Hitlera. Życie lekarza biedoty Edwarda Blocha*, tłum. Ewa Kowynia, Kraków 2013. Polskiemu czytelnikowi „masowemu” postać „szlachetnego Żyda” została przybliżona za sprawą beletrystycznej książki, stylizowanej na literaturę faktu (*Spowiedź Hitlera* pióra Christophera Machta), wydanej nakładem wydawnictwa Bellona (2016).

austriackim (Austro-Węgry)⁷. Również jego dziadek wyróżniony został honorowym tytułem. W zamku Frauenberg sprawował on bowiem godność *Hofjude* (niem. „nadworny Żyd”) na dworze księżąt Schwarzenbergów, zajmując się jakoby finansami księstwa⁸.

Ukończywszy studia medyczne na praskim uniwersytecie (1899)⁹, Eduard Bloch przenieśli się następnie do Linzu (1900), największego miasta górnej Austrii, z którym zwiąże swoje życie¹⁰. Pierwotnie ma ambicje naukowe, które jednak ostatecznie porzuca, poświęcając się praktyce lekarskiej¹¹. Służbę wojskową podczas I wojny światowej odbywa w linckim szpitalu rezerwy¹². Jest aktywnym członkiem miejscowej żydowskiej społeczności¹³, której staraniem już ćwierć wieku wcześniej wybudowana zostaje w Linzu pierwsza synagoga (1877)¹⁴.

Jako lekarz, Bloch cieszył się wielką popularnością pacjentów, stając się z czasem znaną osobistością miasta. Szacunek mieszkańców zawdzięczał niezwykle zaangażowaniu w leczenie oraz niskim honorariom liczonemu za wizyty, stąd inny przydomek – „lekarza ubogich”¹⁵.

W 1902 roku trzydziestoletni wówczas Eduard Bloch poślubił Lilli Kafkę, pochodzącą z zamożnej żydowskiej burżuazji¹⁶. Było to małżeństwo z miłości, zawarte dzięki zabiegom postępowej babki narzeczonej, ale wbrew woli jej matki¹⁷. W świetle ówczesnych standardów nosiło ono znamiona mezaliansu. Owocem miłości małżonków była jedyna córka Gertruda, pieczołtliwie zwana Trude (ur. 1903)¹⁸. Pomimo wielkiej pobożności, Blocho-

⁷ Rodzina nie odznaczała się szczególną zamożnością. B. Hamann, *Szlachetny Żyd Hitlera*, s. 20-22 i dalsze.

⁸ E. Bloch, *Mein Leben*, United States Holocaust Memorial Museum, rkps 10.240. Zdaniem Brigitte Hamann, w rzeczywistości pozycja dziadka Blocha na dworze Schwarzenbergów była bardzo skromna. Zob.: Hamann, *Szlachetny Żyd Hitlera*, s. 13.

⁹ Był to okres starć studenckich na tle narodowo-etnicznym, wpisujących się w walkę o „czeską Pragę”. Bloch, podobnie jak zdecydowana większość Żydów, opowiadał się po stronie niemieckiej. Ta germanofilska linia nie wyszła jednak mniejszości żydowskiej na dobre, wobec antysemitckiego kursu zajętego później przez większość Niemców z monarchii austro-węgierskiej. Por.: ibidem, s. 27.

¹⁰ Eduard Bloch mieszkał w Linzu czterdzieści lat, od 1900 do 1940 roku.

¹¹ B. Hamann, *Szlachetny Żyd Hitlera*, s. 46.

¹² Ibidem, s. 102-103.

¹³ W 1910 roku Bloch przystąpił do wiedeńskiego oddziału, zorganizowanej na wzór masoni, loży żydowskiej B'nai B'rith (hebr. בני ברית — „Synowie Przymierza”), najstarszej na świecie, funkcjonującej nieprzerwanie, świeckiej organizacji zrzeszającej Żydów (zał. 1843). Lekarz przez całe życie pozostanie jej aktywnym członkiem. Zob.: E. Bloch, *Mein Leben*, United States Holocaust Memorial Museum, rkps 10.240; por.: B. Hamann, *Szlachetny Żyd Hitlera*, s. 93-94 i dalsze.

¹⁴ H. Gold, *Geschichte der Juden in Österreich. Ein Gedenkbuch*, Tel Aviv 1971, s. 43. W latach 1916–1938 roku, Bloch pełnił funkcję mohela gminy żydowskiej, zajmując się z tego tytułu obrzezaniem chłopów. Zob.: V. Wagner, *Jüdisches Leben in Linz. 1849-1943. Institutionen, Familien*, Linz 2008, s. 860.

¹⁵ Przydomek ten zawdzięczał również swojej ofiarnej pomocy, także materialnej, udzielanej potrzebującym podczas I wojny światowej i w trudnych latach powojennych. Zob.: A. Kubizek, *Adolf Hitler, Mein Jugendfreund*, Graz 1952, s. 162; por.: B. Hamann, *Szlachetny Żyd Hitlera*, s. 138.

¹⁶ Wywodzącą się z Czech rodzinę Kafków łączyło odległe pokrewieństwo ze słynnym pisarzem Franzem Kafką (1883–1924). Zob.: A. Northey, *Kafka's Relatives: Their Lives and His Writing*, Yale University Press 1991, s. 4.

¹⁷ L. Bloch, *How I met my husband*, United States Holocaust Memorial Museum, rkps 10.239.

¹⁸ Dyrektorem linckiego liceum dla dziewcząt, do którego uczęszczała Trude, był dr Leopold Poetsch (1853–1942), który wcześniej uczył historii Hitlera. Był to ulubiony nauczyciel przyszłego Führera, z wielką estymą wspominany na kartach *Mein Kampf*. Zob.: B. Hamann, *Szlachetny Żyd Hitlera*, s. 64, 121–124,

wie wychowują córkę w duchu liberalnym. Po młodzieńczych fascynacjach „antropozofią”¹⁹, które w pełni nie opuszczają ją nigdy²⁰, Trude zostaje gorliwą chrześcijanką. Żydem-chrześcijaninem formalnie był również jej przyszły mąż, Franz Kren, który jednak deklarował się jako ateista²¹.

Blochowie byli popularną rodziną cieszącą się wielkim szacunkiem i sympatią mieszkańców Linzu, bez względu na pochodzenie etniczne i wyznawaną religię. Aczkolwiek Bloch byłby tylko nieznaną nikomu figurą — skromnym, prowincjonalnym lekarzem, gdyby nie pewne zrządzenie losu, które zetknęło go z prawdopodobnie najbardziej znaną postacią historyczną pierwszej połowy XX wieku, Adolfem Hitlerem.

Lekarz rodziny Hitlerów

Jako lekarz państwa Hitlerów²², Bloch był częstym gościem w domu rodzinnym przyszłego *Führera*²³. Adolf Hitler pochodził z prowincjonalnej rodziny urzędniczej²⁴. Rodzina nie była szczególnie zamożna, ale Hitlerom niczego nie brakowało²⁵. Matka Adolfa, Klara Hitler (*de domo Pözl*), dużo młodsza od męża, była trzecią małżonką urzędnika celnego Aloisa Hitlera (zm. 1903), który miał już potomstwo z poprzednią, zmarłą żoną. Bloch zapamiętał młodego Hitlera jako młodzieńca bladego, nieśmiałego i niezwykle wrażliwego, bardzo związanego ze swoją matką. Ojciec przyszłego dyktatora, człowiek gwałtowny i porywczy, był przeciwny planom Adolfa, marzącego o karierze artysty-malarza, stąd w ich relacje wpisywał się nieustanny konflikt. Jedynie matka konsekwentnie wspierała swojego ukochanego syna²⁶.

W styczniu 1907 roku *Frau* Klara Hitler zaczęła odczuwać dokuczliwe bóle w piersi. Szukając pomocy, cierpiąca kobieta trafia do gabinetu doktora Blocha. Lekarz zdiagnozował u chorej nowotwór piersi, o czym na początku powiadomił tylko jej rodzinę²⁷. W późniejszym wywiadzie dla amerykańskiego czasopisma „*Collier's Illustrated Weekly*” Bloch opisał reakcję Adolfa: „Był wstrząśnięty. Jego pociągłą, bladą twarz wykrzywił

164–166 i dalsze; por.: A. Hitler, *Mein Kampf. Eine kritische Edition*, Institut für Zeitgeschichte, Monachium-Berlin 2016, s. 117.

¹⁹ Nurt mistyczny stworzony przez Rudolfa Steinera (1861–1925), luźno nawiązujący do chrześcijaństwa; m.in. dopuszczano pozostającą w sprzeczności z jego dogmatami wiarę w reinkarnację.

²⁰ Trude do końca życia należeć będzie do Towarzystwa Antropozoficznego. B. Hamann, *Szlachetny Żyd Hitlera*, s. 142–144.

²¹ Ibidem, s. 154.

²² Eduard Bloch leczył również młodego Adolfa. Jak wspomina, chorował on często, ale były to choroby krótkotrwałe. Nie różnił się niczym od swoich rówieśników, a z matką łączyła go silna emocjonalna więź. Zob.: E. Bloch, *Mein Leben*, United States Holocaust Memorial Museum, rkps 10.240.

²³ Wizyty te datują się od czasu choroby Klary Hitler. Zob.: ibidem.

²⁴ Przyszły twórca i dyktator III Rzeszy przyszedł na świat w Braunau am Inn (Austro-Węgry) 20 IV 1889, a swoje życie zakończył 30 IV 1945 w Berlinie.

²⁵ E. Bloch, *My Patient Hitler*, cz. I, w: „*Collier's Illustrated Weekly*” 15.03.1941, s. 35.

²⁶ A. Hitler, *Mein Kampf. Eine kritische Edition*, s. 107.

²⁷ E. Bloch, *Mein Leben*, United States Holocaust Memorial Museum, rkps 10.240.

grymas. Po policzkach popłynęły łzy [...] uświadomiłem sobie, że matkę i syna łączyła niezwykła miłość”²⁸.

Klara Hitler wyraża zgodę na operację, która kończy się pomyślnie, jednak kilka miesięcy później pojawiają się przerzuty. Sytuacja staje się beznadziejna. Nie bacząc na to, Bloch z pełnym cierpliwością oddaniem opiekował się chorą aż do ostatnich chwil jej życia w grudniu 1907 roku²⁹.

Szlachetna postawa Blocha zapewniła mu dożgonną wdzięczność Hitlera. Przy tej okazji przyszły „wódz” Niemiec i austriacki lekarz spotykają się po raz ostatni. W 1908 roku Hitler opuści bowiem Linz i podąży za swoim przeznaczeniem³⁰.

Pierwszy Żyd Rzeszy. Międzywojenne losy Blocha

W latach 20. i przez większość lat 30. XX w. Bloch prowadzi raczej spokojną egzystencję prowincjonalnego lekarza. Wieści płynące z Niemiec nie nastrojają jednak optymistycznie członków miejscowej diaspory żydowskiej. Po przyłączeniu Austrii, sytuacja Żydów znacznie się pogarsza i zaczynają oni podzielać losy współwyznawców z Niemiec.

Dwunastego marca 1938 roku, tuż po dokonaniu Anschlussie (niem. *der Anschluss Österreichs* – „przyłączenie Austrii”), Hitler triumfalnie wkracza do rodzinnego Linz, radośnie witany przez rozentuzjarmowaną ludność. Także i w tych podniosłych chwilach nie zapomniał szlachetnego lekarza. „Proszę mi powiedzieć, czy mój stary, poczciwy dr Bloch żyje jeszcze?” — pytał z przejęciem linzkiego hofrata Adolfa Eigla, po czym dodał — „Tak, gdyby wszyscy Żydzi byli tacy, nie byłoby antysemityzmu”³¹.

²⁸ Cyt. za: B. Hamann, *Szlachetny Żyd Hitlera*, tłum. Ewa Kowynia, s. 36. Por. oryginalny zapis wywiadu, udzielonego magazynowi „Collier’s”: „His long, sallow face was contorted. Tears flowed from his eyes. Did his mother, he asked, have no chance? Only then did I realize the magnitude of the attachment that existed between mother and son. I explained that she did have a chance; but a small one. Even this shred of hope gave him some comfort”. Cyt. za.: E. Bloch, *My Patient Hitler*, cz. I, „Collier’s Illustrated Weekly” 15.03.1941, s. 36.

²⁹ B. Hamann, *Szlachetny Żyd Hitlera*, s. 85.

³⁰ Adolf nie dostaje się na wiedeńską Akademię Sztuk Pięknych i po wielu perypetiach trafia do przytułku. Zarabia na życie malując pocztówki i akwarele. Następnie, uważając Austrię za integralną część Niemiec, składa podanie o możliwość walki w armii niemieckiej, które zostaje rozpatrzone pozytywnie (1914). Trafia na front zachodni, dwukrotnie ranny, odznaczony za męstwo krzyżem zasługi (otrzymał Krzyż Żelazny I i II klasy). Po kapitulacji Niemiec, związany z kręgami wojskowymi, infiltrował środowiska lewicowe, następnie wstąpił się jako charyzmatyczny mówca, prawdziwy hipnotyzer tłumu. Przystępuje do NSDAP (*Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei*), nad którą obejmuje przywództwo (1921). Droga do władzy była jednak wyboista. Hitler wierząc w swoje niemalże mesjanistyczne posłannictwo, nigdy się jednak nie podda. Niezachwianej wiary nie zmieniają nawet niepowodzenia, zwieńczone nieudanym puczem monachijskim (1923). W więzieniu napisze słynne *Mein Kampf* (1925), stanowiące wykładnię jego ideologii politycznej. Ostatecznie odnosi zwycięstwo, zdobywając pełnię władzy jako „wódz” III Rzeszy (1933 — godność kanclerza Niemiec; 1934 — tytuł *Führera* Niemiec).

³¹ Miejski prominent, hofrat Adolf Eigl przekazał później te słowa córce Blocha, Trude, którą znał z lokalnego kółka antropozoficznego. Zob.: T. Kren, *Listy od czytelników*, „Der Spiegel” 13.2.1978; cyt. za: B. Hamann, *Szlachetny Żyd Hitlera*, s. 249. Po raz pierwszy Hitler zapyta o Blocha już w 1937 roku, w swojej willi w Berchtesgaden, tuż po konferencji partyjnej w Norymberdze. Sam Eduard Bloch był bardzo dumny z tego niesłychanego wyróżnienia: „To było dziwne i w pewnym sensie pochlebające, że Adolf Hitler mógł dojrzeć coś dobrego, przynajmniej w jednym przedstawicielu mojej rasy” — wspominał w wywiadzie udzielonym już na emigracji. Bloch nigdy nie dowie się o całym ogromie niemieckich zbrodni, zainaugurowanych

Do spotkania dyktatora i lekarza z oczywistych względów nie dochodzi, jednak na osobiste polecenie Hitlera Gestapo (niem. *Geheime Staatspolizei* – Tajna Policja Państwowa) otrzymało odpowiednie dyrektywy, by roztoczyć opiekę nad linzkim lekarzem. Bloch uzyskał specjalny status, w praktyce gwarantujący mu nietykalność³².

W tych trudnych dla Żydów czasach, doktor Bloch nadal prowadzi praktykę lekarską, choć na skutek przesiedleń, emigracji i samobójstw Żydów, oraz strachu „Aryczyków”, liczba pacjentów drastycznie się zmniejsza³³. Dzięki uprzywilejowanej pozycji *Ede-ljude*, rodzina Blocha może wieść jeszcze w miarę normalną egzystencję, choć majątki jego przyjaciół i krewnych zostają poddane tzw. „aryzacji”; *de facto* ma miejsce zawłaszczenie mienia żydowskiego przez państwo i scedowanie go na rzecz „czystej krwi” Niemców³⁴.

Powróćmy jednak na chwilę do pierwszej po latach wizyty byłego pacjenta Blocha w rodzinnych stronach. W niedzielę 13 marca, na cmentarzu w Leonding, w pobliżu Linzu, wykonano wówczas znamienne zdjęcie, Hitlera modlącego się przy grobie rodziców. Było ono szeroko rozpowszechniane w postaci pocztówek, przyczyniając się do rozwoju kultu „wodza”³⁵. Stworzono nawet „Dzień Matki Niemieckiej”, obchodzony w dniu urodzin Klary Hitler (12 sierpnia)³⁶. *Führer* chciał w ten sposób unieśmiertelnić swoją ukochaną matkę.

Emigracja. Ucieczka z „aryjskiej” Rzeszy

*Wasza Ekscelencjo,
Zanim przekroczę granicę, chciałbym wyrazić wdzięczność za otoczenie mnie opieką. W materialnym niedostatku opuszczam teraz miasto [Linz], gdzie mieszkałem przez czterdzieści jeden lat; ale wyjeżdżam w przekonaniu, że przeżyłem je zgodnie z najdokładniejszym wypełnieniem moich obowiązków. W wieku sześćdziesięciu dziewięciu lat, od nowa zacznę moje życie w dziwnym kraju [USA], gdzie moja córka [Trude Kren] ciężko pracuje, pragnąc zapewnić byt swojej rodzinie.*

Z wyrazami szacunku,
Eduard Bloch [Ostatni list do Hitlera]³⁷

konferencją w Wannsee (20 I 1942; *Endlösung* – ostateczne rozwiązanie kwestii żydowskiej). Cyt. za: E. Bloch, *My Patient Hitler*, cz. II, „Collier’s Illustrated Weekly” 22.03.1941, s. 70; tłum. W. Paszyński.

³² Hugo Gold określił ten precedens mianem „kuchennego żartu historii”. Cyt. za B. Hamann, *Szlachetny Żyd Hitlera*, s. 9.

³³ Na mocy nowych przepisów, 1 października 1938 roku, Bloch zostaje zmuszony zamknąć gabinet. Odtąd żaden żydowski lekarz nie będzie mógł prowadzić legalnej praktyki w III Rzeszy. Zob.: J. Cowley, *The search for Dr. Bloch*, „Collier’s Illustrated Weekly”, 1.10.2002, s. 233.

³⁴ B. Hamann, *Szlachetny Żyd Hitlera*, s. 262-264; por.: E. Bloch, *My Patient Hitler*, cz. I, „Collier’s Illustrated Weekly” 15.03.1941, s. 35-39.

³⁵ B. Hamann, *Szlachetny Żyd Hitlera*, s. 253.

³⁶ Hitler ogłosił nowe święto w 1937 roku, podczas zjazdu partyjnego w Norymberdze. Zob.: ibidem, s. 299.

³⁷ Cyt. za: E. Bloch, *My Patient Hitler*, cz. II, „Collier’s Illustrated Weekly” 22.03.1941, s. 73; tłum. W. Paszyński.

Pomimo wyjątkowej pozycji *Edeljude*, Austria pod panowaniem nazistów nie była krajem, w którym jakkolwiek Żyd czułby się dobrze. Tuż po kampanii wrześniowej Blochowcie podejmują wreszcie decyzję o udaniu się na emigrację. W 1940 roku pozwolono Blochowi i jego żonie wyjechać do Stanów Zjednoczonych. Nie obyło się jednak bez perypetii i zawirowań podczas podróży³⁸. Pierwotnie małżonkowie zakładali dłuższą, ale jak się wydawało bezpieczniejszą drogę przez kraje sojusznicze III Rzeszy — Związek Sowiecki i Japonię, w tym celu uzyskując między innymi wizę mandżurską. Ostatecznie Blochowcie wypływają do Nowego Jorku z Portugalii. Na miejscu oczekiwała już ich córka, zięć oraz wnuki³⁹. Doktor Bloch wkrótce złożył podanie o obywatelstwo amerykańskie⁴⁰.

Kiedy wychodzą na jaw jego powiązania z rodziną Hitlera, Bloch staje się obiektem zainteresowania mediów i udziela wywiadu dla „Collier’s Illustrated Weekly”⁴¹. Amerykańską opinią publiczną wstrząsnęła jednak pozytywna charakterystyka młodego Hitlera, gdyż propaganda antyniemiecka działała już wówczas pełną parą, czyniąc *Führera* ucieleśnieniem wszelkiego zła.

Na Blocha zwróci również uwagę wywiad amerykański. W 1943 roku lekarz był przesłuchiwany przez Office of Strategic Services (OSS — poprzedniczka CIA) w celu uzyskania informacji o dzieciństwie Hitlera⁴². Jednak zebrane wiadomości rozczarowały rozmawiającego z nim psychologa Waltera C. Langer, gdyż Bloch nieodmiennie opisywał młodego Adolfa w bardzo ciepłych i serdecznych słowach, przedstawiając go jako sympatycznego chłopca o nienagannych manierach, kochającego matkę ponad wszystko na świecie⁴³. Zajmowane stanowisko stało się nawet powodem pogorszenia relacji rodzinnych z jego wnukiem⁴⁴, który nienawidził Hitlera z całej duszy⁴⁵.

Blochowi nie będzie dane długo cieszyć się życiem w Ameryce. Inaczej niż jego żonie, która nauczyła się języka angielskiego, wtapiając się w społeczność nowojorską⁴⁶. Ameryka stała się dla niej drugą ojczyzną, a jej wnuki i prawnuki są już Amerykanami, odcięci od europejskich korzeni. Bloch zmarł na raka żołądka 1 czerwca 1945 roku w

³⁸ Idem, *Mein Leben*, United States Holocaust Memorial Museum, rkps 10.240.

³⁹ Ibidem.

⁴⁰ B. Hamann, *Szlachetny Żyd Hitlera*, s. 429.

⁴¹ Wywiad ukazał się w dwóch odstępach; zob.: E. Bloch, *My Patient Hitler*, cz. I, „Collier’s Illustrated Weekly” 15.03.1941, s. 11, 35-39; idem, *My Patient Hitler*, cz. II, „Collier’s Illustrated Weekly” 22.03.1941, s. 69-73. U progu XXI wieku temat dra Blocha został raz jeszcze przypomniany na łamach czasopisma „Collier’s”. Zob.: J. Cowley, *The search for Dr. Bloch*, „Collier’s Illustrated Weekly”, 1.10.2002, s. 230; por. B. Hamann, *Szlachetny Żyd Hitlera*, s. 473. Esej można również znaleźć *online*, na oficjalnej stronie Jasona Cowleya. *Casus* doktora Blocha dziennikarz podsumowuje słowami, że „był [on] Żydem, który został ocalony przez Hitlera — przed Hitlerem („he was a Jew who had been saved by Hitler — from Hitler”). Por.: <https://www.jasoncowley.net/essays/the-search-for-dr-bloch>.

⁴² Psychological Analysis of Adolph Hitler, Office of Strategic Services, *Hitler Source Book*, Interview With Dr. Eduard Bloch March 5, 1943; cyt. za: W.C Langer, *The Mind of Adolf Hitler*, New York 1972, s. 127-128.

⁴³ Ibidem.

⁴⁴ George Kren (1926-2000); późniejszy historyk zajmujący się problematyką Holocaustu.

⁴⁵ B. Hamann, *Szlachetny Żyd Hitlera*, s. 425-426, 432.

⁴⁶ Świadectwo wnuczki Joanne Harrison, styczeń 2007, cyt. za: B. Hamann, *Szlachetny Żyd Hitlera*, s. 426.

wieku 73 lat, niecały miesiąc po śmierci Hitlera. Spoczywa na żydowskim cmentarzu w Nowym Jorku⁴⁷.

Bloch a antysemityzm Hitlera

Należy podkreślić, że Eduard Bloch nie był jedynym *Edeljude*. Termin ten był w powszechnym użyciu i prawie każda rodzina niemiecka miała swojego „szlachetnego Żyda”. Aczkolwiek w związku z nasileniem prześladowań antysemickich większość z nich bała się utrzymywać relacje ze swoimi żydowskimi przyjaciółmi⁴⁸. Najbardziej szokujący był jednak ujawniony później fakt o innych „semickich” powiązaniach Hitlera. Otóż w czasie, gdy jako mieszkaniec wiedeńskiego przytułku ledwo wiązał koniec z końcem⁴⁹, według niektórych źródeł, utrzymywał relacje niemal wyłącznie z Żydami⁵⁰. To właśnie oni pośredniczyli w handlu jego obrazami i pocztówkami, a Hitler ponoć nie krył uznania dla ich odwagi wobec ryzykowanych operacji finansowych⁵¹. Fakt ten był starannie tuszowany przez nazistowską propagandę, a Gestapo wyszukiwało później i bezprawnie odbierało te wysoko wówczas szacowane dzieła sztuki z rąk żydowskich handlarzy⁵². Może właśnie dlatego dobroczyńcy Hitlera z okresu wiedeńskiego, Morgensternowie, nie zostali objęci odpowiednią ochroną i zginęli podczas wojny⁵³.

W swojej książce *Wiedeń Hitlera* (1996)⁵⁴, Brigitte Hamann próbuje wyjaśnić przyczyny antysemityzmu Hitlera, zaś w pracy *Szlachetny Żyd Hitlera* (2008)⁵⁵ obala ryzykowną i częstokroć dyskutowaną tezę Rudolpha Biniona, że jego prawdziwym powodem był żydowski lekarz Bloch⁵⁶.

Korzeni antysemityzmu Hitlera należy szukać raczej w klimacie epoki — literaturze „naukowej”, publicystyce — od poważnych opracowań o ambicjach naukowych po pisma ulotne. Wreszcie, poza kwestiami politycznymi, nie można wykluczyć tu wątków biograficznych, osobistych urazów. Nie ma tutaj prostej i jednoznacznej odpowiedzi.

⁴⁷ Miejsce pochówku Eduarda Blocha znajduje się w Beth David Cemetery, Sekcja D, Blok 3, Elmont, Nowy Jork; zob.: S. Lehrer, *Wannsee House and the Holocaust*, Jefferson 2000, s. 196.

⁴⁸ B. Hamann, *Szlachetny Żyd Hitlera*, s. 225.

⁴⁹ Okres ten datuje się na lata 1910–1913. Hitler ukończył wówczas 21 rok życia.

⁵⁰ R. Hanisch, *I was Hitler's Buddy*, cz. II, „The New Republic” 12.04.1939, s. 272.

⁵¹ Wedle relacji Reinholda Hanischa, kolegi Hitlera z tamtych lat, przyszły antysemicki dyktator zwykł mawiać, że interesy należy robić wyłącznie z Żydami, ponieważ tylko oni skłonni są ponieść ryzyko — uważał ich za najzdolniejszych biznesmenów („Hitler often said that it was only with the Jews that one could do business, because only they were willing to take chances. They are really the most efficient business men”). Cyt. za: ibidem.

⁵² B. Hamann, *Szlachetny Żyd Hitlera*, s. 286–287.

⁵³ Eadem, *Hitlers Wien*, Monachium — Zurych 1996, s. 510.

⁵⁴ Ibidem.

⁵⁵ Eadem, *Hitlers Edeljude*.

⁵⁶ Rudolph Binion (1927–2011), przedstawiciel popularnej wówczas tzw. psychohistorii, postawił kontrowersyjną tezę o Blochu jako podświadomym katalizatorze antysemityzmu Hitlera. Jej umiarkowanym zwolennikiem był niechętny dziadkowi George Kren, zaś jednym z głównych oponentów bratanek lekarza, renomowany psychoanalityk John Kafka. R. Binion, *Hitler Among the Germans*, Nowy Jork 1976; por.: J. S. Kafka, *Zwischenwelten*, [w:] *Psychoanalyse in Selbstdarstellungen*, t. III, red. L. Hermanns, Tybinga 1995, s. 151.

Zakończenie

„Cudowne ocalenie Domu Brandenburskiego”, znane z czasów Fryderyka Wielkiego (1712–1786) nie powtórzyło się. Hitler popełnił samobójstwo, a III Rzesza uległa unicestwieniu⁵⁷. Niemcy podpisały bezwarunkową kapitulację i zostały podzielone na okupacyjne strefy wpływów, a potem przez ten kraj przebiegała żelazna kurtyna, która na pół wieku podzieliła Europę. Cud „Domu Judejskiego” stał się natomiast udziałem Blochów, których potomkowie znaleźli za oceanem nowy dom stając się częścią wpływowej nowojorskiej diaspory żydowskiej.

Jako lekarz, Eduard Bloch dawał świadectwo bezinteresownej służby drugiemu człowiekowi, wypływającej z autentycznego powołania, a nie z pobudek niższych — jak rząda sławy czy zysku. Wyróżniał się wielką empatią, poświęceniem i bezinteresownością, szacunkiem do każdego człowieka, bez względu na jego pozycję materialną czy społeczną. Jego postawa zdobyła mu szacunek i uznanie, nawet najzagorzalszych antysemitów, z Adolfem Hitlerem na czele. Leczył przecież jego matkę w czasach, gdy nazwisko Hitler nic nikomu nie mówiło, a Adolf był tylko jednym z milionów, nawet nie Niemców, ale Austriaków. Bloch opiekował się Klarą, także wówczas, gdy jej przypadek był beznadziejny, pozostając przy niej do samego końca. Jego poświęcenie nie zostało zapomniane. A był to, podkreślmy, tylko jeden z niezliczonych przypadków medycznych w jego długiej, ponad czterdziestoletniej praktyce lekarskiej. W biografii doktora Eduarda Blocha znajdują odbicie cechy, którym nie mógł się oprzeć żaden z jego bliższych i dalszych znajomych: szlachetność, lojalność, prostoduszność, wiara w człowieka i człowieczeństwo.

Bibliografia cytowań:

Binion R., *Hitler Among the Germans*, Nowy Jork 1976.

Bloch E., *My Patient Hitler*, cz. I, „Collier’s Illustrated Weekly” 15.03.1941.

Bloch E., *My Patient Hitler*, cz. II, „Collier’s Illustrated Weekly” 22.03.1941.

Bullock A., *Hitler. Studium tyranii*, tłum. T. Evert, Warszawa 1969.

Cowley J., *The search for Dr. Bloch*, „Collier’s Illustrated Weekly”, 1.10.2002.

Frank H., *Im Angesicht des Galgens. Deutung Hitlers und seiner Zeit aufgrund eigener Erlebnisse und Erkenntnisse*, Monachium-Gräfelfing 1953.

Gold H., *Geschichte der Juden in Österreich. Ein Gedenkbuch*, Tel Aviv 1971.

⁵⁷ Chociaż Niemcy podźwignęły się z upadku, a pół wieku później nastąpiła ich unifikacja, to kojarzone z tradycją militarizmu Prusy zostały raz na zawsze wymazane z mapy świata. Tym samym państwo najbardziej znanego niemieckiego monarchy i zarazem jednego z egzekutorów rozbiorów Polski, Fryderyka Wielkiego, zakończyło swoją wielowiekową historię, pełną blasku i cieni; tak hańby, podstęp i zdrady jak i splendoru i chwały.

- Hamann B., *Hitlers Edeljude. Das Leben des Armenarztes Eduard Bloch*, München 2008
- Hamann B., *Hitlers Wien. Lehrjahre eines Diktators*, Monachium — Zurych 1996.
- Hamann B., *Szlachetny Żyd Hitlera. Życie lekarza biedoty Edwarda Blocha*, tłum. Ewa Kowynia, Kraków 2013.
- Hitler A., *Mein Kampf. Eine kritische Edition*, Institut für Zeitgeschichte, Monachium — Berlin 2016.
- Jetzinger F., *Hitlers Jugend. Phantasien, Lügen und die Wahrheit*, Wiedeń 1956.
- Kafka J. S., *Zwischenwelten*, [w:] *Psychoanalyse in Selbstdarstellungen*, t. III, red. L. Hermanns, Tybinga 1995.
- Kershaw I., *Hitler 1889-1936: Hubris*, Londyn 1998.
- Kren T., *Listy od czytelników*, „Der Spiegel” 13.2.1978.
- Kubizek A., *Adolf Hitler, Mein Jugendfreund*, Graz 1952.
- Langer W. C., *The Mind of Adolf Hitler*, New York 1972.
- Lehrer S., *Wannsee House and the Holocaust*, Jefferson 2000.
- Longerich P., *Hitler. Biografia*, tłum. M. Antkowiak, Warszawa 2017.
- Macht C., *Spowiedź Hitlera*, Warszawa 2016.
- Northey A., *Kafka's Relatives: Their Lives and His Writing*, Yale University Press 1991.
- Rigg B. M., *Żydowscy żołnierze Hitlera: nieznaną historią nazistowskich ustaw rasowych i mężczyzn pochodzenia żydowskiego w armii niemieckiej*, tłum. J. Adamko, Warszawa 2009.
- Vermeeren M., *De jeugd van Adolf Hitler, 1889–1907: en zijn familie en voorouders*, Soesterberg 2007.
- Wagner V., *Jüdisches Leben in Linz. 1849–1943. Institutionen, Familien*, Linz 2008.